

Powstanie Wielkopolskie

<https://pw.ipn.gov.pl/pwi/historia/po-powstaniu/8563,Zwyciestwo-powstania-oraz-jego-znaczenie-dla-Polski-i-Wielkopolski.html>
28.05.2024, 00:10

Zwycięstwo powstania oraz jego znaczenie dla Polski i Wielkopolski

Janusz Karwat

Utworzenie regularnych oddziałów zapewniało obronę wyzwolonych przez powstańców obszarów Poznańskiego. Po ofensywie podjętej przez Niemców w lutym 1919 roku okazało się, że w dalszej perspektywie Wielkopolanie nie są w stanie wygrać militarnie z Niemcami. Z tego powodu intensyfikacji uległy polskie działania dyplomatyczne w Paryżu. Ogłoszenie 16 lutego 1919 roku rozejmu w Trewirze, wyznaczenie linii demarkacyjnej nie oznaczało natychmiastowego przerwania działań zbrojnych. Na niektórych odcinkach tej linii Niemcy wznawiali działania zbrojne i nie chcieli normalizacji stosunków z Polakami. W dniach 1-19 marca 1919 roku przebywała w Poznaniu Misja Międzysojusznicza, usiłując zapewnić ustalenia rozejmowe. Wskutek rozbieżności wśród państw koalicji nie zdołano wymusić na Niemcach warunków rozejmowych. Armia gen. Józefa Hallera nie przybyła do Gdańska, aspiracje terytorialne Komisariatu NRL i Komitetu Narodowego Polskiego wobec Pomorza zostały powstrzymane.

W tym miejscu należy wyraźnie zaznaczyć, że obrona wyzwolonego

obszaru nie byłaby możliwa bez wysiłku Komisariatu NRL i Komitetu Narodowego w Paryżu. Bez tak zdecydowanej interwencji dyplomatycznej nie doszłoby do zmuszenia Niemców do podpisania zobowiązań rozejmowych.

Formalne zakończenie powstania umożliwiło przeprowadzenie wyborów na terenie oswobodzonym. Od 23 marca 1919 roku odbywały się demokratyczne wybory do rad miejskich i powiatowych, a 1 czerwca przeprowadzono wybory uzupełniające do Sejmu Ustawodawczego. Przed wybuchem powstania stosunki polityczne w Wielkopolsce były bardzo przejrzyste. Podstawowym wyznacznikiem był podział na Polaków i Niemców. Polaków generalnie obowiązywało hasło solidaryzmu narodowego i społecznego. W nowych demokratycznych realiach powstały wkrótce nowe ruchy i partie polityczne. Oprócz Stronnictwa Demokratyczno-Narodowego (endecji) na scenie politycznej coraz większą rolę odgrywało Narodowe Stronnictwo Robotnicze, a z czasem także ruch chrześcijańsko-społeczny i ugrupowania ludowców.

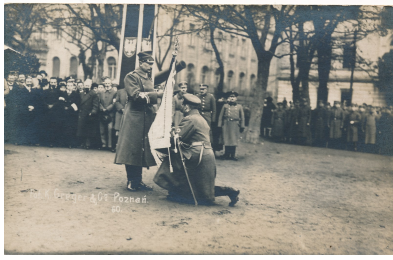
Projekty traktatu pokojowego konferencji w Paryżu spowodowały niezadowolenie rządu niemieckiego. Władze wojskowe rozpoczęły przygotowania do wojny w celu odzyskania Poznańskiego. Niemieckie Naczelne Dowództwo przygotowało ofensywny plan „Wiosenne Słońce”, którego celem było odzyskanie Wielkopolski i w dalszej fazie likwidacja państwa polskiego. Groźba agresji niemieckiej z pewnością przyspieszyła połączenie Armii Wielkopolskiej z wojskiem krajowym, tzw. zjednoczenie z Wojskiem Polskim. 25 maja 1919 roku Komisariat NRL przekazał Józefowi Piłsudskiemu pisemną propozycję podporządkowania Wojsk Wielkopolskich Naczelnikowi Państwa. Jej fragment przytoczył później w wspomnieniach gen. J. Dowbor-Muśnicki: „[...] społeczeństwo polskie w całym zaborze pruskim zawsze odczuwało żywą potrzebę wytworzenia jednolitej armii polskiej. Chwila złączenia wszystkich ziem polskich w granicach jednej Rzeczypospolitej nadchodzi. [...] Pożar wojny z Niemcami może ogarnąć wszystkie zachodnie granice Rzeczypospolitej, wobec tego oddajemy Ojczyźnie najdroższy skarb, jaki posiadamy – synów Wielkopolski, Prus i Śląska, zorganizowanych pod wodzą gen. Józefa Dowbór-Muśnickiego w samodzielne siły zbrojne – w Twoje ręce, jako wybranego przez suwerenny Sejm Naczelnika Państwa i Naczelnego

Wodza Polskich Sił Zbrojnych". W efekcie Armię Wielkopolską podporządkowano Naczelnemu Dowództwu WP, a armia polska jako całość podporządkowała się operacyjnie marszałkowi Ferdynandowi Fochowi – wodzowi naczelnemu zwycięskiej koalicji. Rozpoczęła się ścisła współpraca poznańskiego Dowództwa Głównego z warszawskim Naczelnym Dowództwem Wojska Polskiego, której efektem był szczegółowy plan operacji obronnej. Sam Komisariat NRL wycofał się z wielu wcześniejszych postulatów politycznych wobec rządu w Warszawie.

Liczne prowokacje niemieckie na froncie oraz represje na terenach kontrolowanych przez Niemców spowodowały wprowadzenie 6 czerwca 1919 roku przez Komisariat NRL stanu wyjątkowego na obszarze jemu podporządkowanym. Akcje wojskowe ze strony Niemców trwały do 28 czerwca 1918 roku, kiedy to delegacja rządu berlińskiego podpisała tekst traktatu pokojowego. Traktat wszedł w życie dopiero po ratyfikacji w styczniu 1920 roku. W najbardziej krytycznym okresie (maj-czerwiec), zarówno Dowództwo Główne, jak i Komisariat NRL wykazały się dużymi zdolnościami organizacyjnymi i optymalnie wykorzystały możliwości regionu.

Należy tutaj wyraźnie zaznaczyć, że najważniejszym rezultatem powstania wielkopolskiego był jego wpływ na ustalenie zachodniej granicy odbudowującego się państwa polskiego. Na kongresie pokojowym w Paryżu nikt już nie kwestionował przyznania Polsce obszaru, który wyzwolili powstańcy. To wysiłek powstańczy Wielkopolan przesądził w sposób decydujący o przyznaniu tego regionu państwu polskiemu.

Obszar opanowany przez powstańców do 28 czerwca 1919 roku oficjalnie i formalnie uznany został za należący do Polski. Ponadto przyznano Polsce większość Pomorza Gdańskiego oraz tereny niezdołyte przez powstańców, leżące na północy, południu i zachodzie Wielkopolski. Stan wyjątkowy w Wielkopolsce odwołano 13 lipca 1919 roku. Powoli rozpoczął się proces integracji Poznańskiego z resztą kraju.

Posiadanie własnej siły zbrojnej było dla Komisariatu NRL mocnym wsparciem w odbudowie życia polskiego na wyzwolonym obszarze, zwłaszcza administracji państwowej i samorządowej, oświaty, sądownictwa, finansów i gospodarki. Komisariat NRL stał się lokalnym rządem reprezentującym ludność polską w Niemczech. Stanowisko wojewody poznańskiego objął Witold Celichowski, a dotychczasowe landratury zamieniono na starostwa. Jednocześnie Wielkopolska wniosła znaczny wkład materialny do odradzającego się państwa polskiego. Obszar Poznańskiego, w odróżnieniu od ziem zaboru rosyjskiego i austriackiego, uniknął zniszczeń spowodowanych przez działania wojenne. Potencjał ekonomiczny, a przede wszystkim finansowy i rolny tego regionu był wyższy niż pozostałych dzielnic.

Dodać w tym miejscu należy, że powiaty wschodnie historycznej Wielkopolski należące wcześniej do tzw. Kongresówki (kaliski, kolski, koński, słupecki i turecki), pozostały aż do 1938 roku poza granicami województwa wielkopolskiego. Z kolei w granicach tego województwa utrzymano część powiatów dawnej rejencji bydgoskiej, m.in. Bydgoszcz, Inowrocław, Mogilno, Nakło, Strzelno i Wyrzysk.

Skutkiem zwycięskiego powstania był odpływ z Wielkopolski znacznej części ludności niemieckiej. W pierwszej kolejności wyjeżdżała niemiecka ludność napływowa, sztucznie tutaj poprzez wysokie dodatki do wynagrodzeń utrzymywana przez władze berlińskie. Już po wybuchu powstania, w trakcie walk (styczeń-luty 1919) wyjeżdżali z rodzinami wojskowi i urzędnicy administracji niemieckiej. Wyjazdy rodzin niemieckich miały w zdecydowanej większości charakter dobrowolny. Do wiosny 1919 roku wyjechali z Poznańskiego również nieliczni koloniści niemieccy oraz kupcy, aczkolwiek w czasie walk powstańcy, jak i Naczelna Rada Ludowa starali się zachować poprawny stosunek do niemieckiej ludności cywilnej. Represje polskie miały miejsce dopiero w maju-czerwcu 1919 roku i już po zakończeniu powstania, kiedy to władze berlińskie na nowo zagroziły wznowieniem działań wojennych. Ostatecznie znaczna część tej ludności wyjechała z Wielkopolski po zakończeniu walk i wytyczeniu nowej polsko-niemieckiej granicy państwowej. Miejsca pracy

pozostawione przez Niemców, czasami ich domy, zajęli reemigranci polscy z głębi Niemiec, najczęściej z Westfalii i Nadrenii. W powstaniu wzięły udział co najmniej 3 tysiące przybyłych stamtąd polskich robotników. Znaczna ich część pozostała później w Wielkopolsce, sprowadzając tutaj z Niemiec swoje rodziny.

Konsekwencją tych wydarzeń była zmiana stosunków narodowościowych. W 1910 roku w prowincji poznańskiej Niemcy stanowili 38,4% mieszkańców. W 1921 roku w województwie poznańskim stanowili oni już tylko 16,5% ogółu mieszkańców. Najbardziej widoczne w tym przypadku były zmiany w powiatach przygranicznych, m.in. czarnkowskim, chodzieskim, leszczyńskim, międzychodzkiem, rawickim i wyrzyskim. Nadal najwięcej Niemców mieszkało na wsi.

Bez wątpienia sukcesy powstańcze w Poznańskim przyczyniły się do patriotycznego ożywienia polskiego ruchu narodowego na Pomorzu i Śląsku, pobudzając ludność tych regionów do aktywności i zbrojnego czynu. Powstały tam tajne organizacje niepodległościowe, które ściśle współpracowały z Komisariatem NRL. Akcja powstańcza na Pomorzu wprawdzie się nie rozwinęła, lecz w połowie roku 1919 przyznano częściowo ten region Polsce. W wyniku trzech kolejnych powstań i plebiscytu na Górnym Śląsku, przy znacznej pomocy Wielkopolan, również polscy mieszkańcy części tej dzielnicy odzyskali wolność.

Jeszcze w styczniu 1919 roku gen. Józef Dowbor-Muśnicki przystąpił ze sztabem do opracowania planu operacyjnego zajęcia Gdańska i Pomorza Nadwiślańskiego. W tym celu szybko formowano pułki strzelców wielkopolskich, by w marcu użyć ich na tym kierunku. Od strony Gdańska miały przemieszczać się oddziały wojsk gen. Józefa Hallera. Do realizacji tego zamiaru nie doszło. Mimo uporczywych zabiegów Romana Dmowskiego i wsparcia marszałka Ferdynanda Focha kwestia desantowania „Błękitnej Armii” w Gdańsku na początku kwietnia 1919 roku nieodwracalnie upadła.

Po podpisaniu traktatu pokojowego z Niemcami zmieniła się sytuacja prawna ziem polskich byłego zaboru pruskiego. W związku z tym formacje wielkopolskie podlegały pod względem operacyjnym Naczelnikowi

Państwa. Poznańskie Dowództwo Główne rozpoczęło przygotowania do rewindykacji ziem przyznanych Wielkopolsce. W tym celu przygotowano „Plan zajęcia Prus Zachodnich i części Księstwa Śląska Średniego przyznanych Polsce”. Przewidywano, że podczas operacji rewindykacyjnej Niemcy stawiać będą zbrojny opór. W oparciu o kadry wojsk wielkopolskich, postanowiono przyspieszyć formowanie Dywizji Zachodnio-Pomorskiej (Dywizji Strzelców Pomorskich). Po czterech miesiącach rozmów polsko-niemieckich obie strony podpisały kompromisową umowę (25 listopada 1919). Od 17 stycznia 1920 roku oddziały wielkopolskie (3. Dywizji Strzelców Wielkopolskich) zajmowały: Kępno, Zduny, Leszno i Rawicz. Z kolei oddziały 2. Dywizji Strzelców Wielkopolskich 19 stycznia osiągnęły linię Kanału Bydgoskiego i Noteci, a do końca miesiąca zajęły: Bydgoszcz i Fordon, Nakło, Świecie, Tucholę i Chojnice. Powróciła do Polski zdobyta, a potem ewakuowana przez powstańców Chodzież. Obszar po wschodniej stronie Wisły zajęły oddziały gen. Józefa Hallera. Równoległe działanie obu frontów (wielkopolskiego i północnego) przyczyniło się do połączenia ziem pomorskiej i wielkopolskiej z resztą Polski.

20 sierpnia 1919 roku Armia Wielkopolska przeszła w całości pod zwierzchnictwo Naczelnego Dowództwa Wojska Polskiego i Ministerstwa Spraw Wojskowych w Warszawie. Samo przejmowanie dowództw i instytucji wojskowych trwało do końca listopada 1919 roku. W grudniu żołnierze wielkopolscy złożyli przysięgę na rotę ogólnopolską. Po zakończeniu w końcu stycznia 1920 roku wspomianej wyżej operacji rewindykacyjnej przestało istnieć zagrożenie niemieckie. Tym samym nastąpiła likwidacja frontu wielkopolskiego (przeciwniemieckiego). Działalność powołanego już w sierpniu 1919 roku Dowództwa Okręgu Generalnego Poznań (gen. dyw. Zygmunt Zieliński) nastawiona była na ekspedycję oddziałów wielkopolskich na front wschodni. W szeregach Wojska Polskiego znalazło się ponad 70 tysięcy żołnierzy wielkopolskich, prawie wszystkich rodzajów wojsk. Jedną piątą z tej liczby stanowili ochotnicy, którzy podążyli do oddziałów powstańczych do połowy stycznia 1919 roku, a wszystkie formacje miały powstańczy rodowód.

Zorganizowano 19 pułków piechoty (5 dywizji), 5 pułków artylerii, 4 pułki kawalerii, lotnictwo i służby pomocnicze. W tym krótkim wyliczeniu nie można pominąć lokalnych oddziałów Straży Ludowej (Obrony Krajowej) – z ponad 100 tysiącami żołnierzy była ona najliczniejszą formacją tego typu w Polsce. Na tle innych formacji WP oddziały wielkopolskie wyróżniały się dobrym wyszkoleniem bojowym, zdyscyplinowaniem i wyposażeniem.

Liczebność i jakość Armii Wielkopolskiej to ogromna zasługa władz wielkopolskich, czyli Komisariatu Naczelnej Rady Ludowej. Już od początku politycy poznańscy uważali, że posiadanie własnej formacji wojskowej decydować będzie o wyniku powstania w całym zaborze pruskim. Tworzone siły zbrojne były efektem dążeń, jakie narodowi demokraci nakreślili wyraźnie na Polskim Sejmie Dzielnicowym (3-5 grudnia 1918). Gdy już to powstanie wybuchło i gdy tylko ogarnęło Wielkopolskę, posiadane wojsko posłużyło realizacji celów istniejącego państwa polskiego.

Sukces powstania wielkopolskiego 1918-1919 miał jeszcze jeden wymiar: ukształtowała się wkrótce polska myśl zachodnia. Ważną rolę w rozwoju tej koncepcji odgrywał Poznań, a zwłaszcza powołana 30 stycznia 1919 roku i jeszcze podczas powstania Wszechnica Piastowska, która w roku następnym została przekształcona w Uniwersytet Poznański.

Powiązane informacje

Linia demarkacyjna według postanowień rozejmu w Trewirze, 16 lutego 1919 r.